

גליון קל"ח (שנה ג')
פרשת דברים - חזון תשפ"ה

אוצר באר יעקב

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש דחסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הביד"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

דין הבדלה בתשעה באב שחל במוצאי שבת

האם אפשר להבדיל בזמנה וישתה קטן ✦ דין קטן וחולה המבדילים לעצמם ✦ הבדלה מבעוד יום ✦ קבלת תענית מבעוד יום ✦ מחלוקת בה"ג ורמב"ן אם מבדילים במוצאי תשעה באב ✦ ישוב הר"ן בדברי בה"ג ✦ ביאור דעת הר"ן שגם בתשעה באב נחשב בר חיובא ✦ לכתחילה נתקן שאם חל תשעה באב בראשון זמן הבדלה בליל שני ✦ לא תיקנו כלל הבדלה על הכוס כשחל תשעה באב במוצ"ש כמו בהענו ✦ דעת הפוסקים איך לנהוג למעשה ✦ דין הבדלה לחולה שאינו מתענה בתשעה באב לדעת הרמב"ן ✦ דין הבדלה לחולה בתשעה באב שחל במוצאי שבת לדעת הבה"ג ✦ הבדלה על הכוס לאשה שאינה מתענה ✦ איסור שתיית הבדלה לחולה מצד איסור שתיית יין בתשעה באב ✦ אם חולה יכול להוציא בריא או להיפך

יש

לברר דין הבדלה על הכוס בתשעה באב שחל ביום ראשון, או שחל בשבת ונדחה התענית ליום ראשון, האם יש בו חיוב הבדלה על הכוס. ואם חייב בהבדלה על הכוס, יש לעיין איך ומתי יבדיל. ומצאנו בענין זה כמה דיעות בדברי הראשונים (סוף מסכת תענית), ונבארם אחד לאחד בעזרת השם.

האם אפשר להבדיל בזמנה וישתה קטן

לכאורה העצה הפשוטה היא שיבדיל על הכוס במוצאי שבת אחר תפילת ערבית כמו בכל מוצאי שבת. ואף שהוא אינו יכול לשתות הכוס, מכל מקום יכול ליתן לקטן לשתות הכוס, וכמו שנוהגים בברית מילה שחל ביום הכיפורים או בתשעה באב או בשאר תעניות, שנותנים לקטן לשתות הכוס. וכן פסק הרמ"א (סי' תקנא סעי' י) לגבי מוצאי שבת חזון, שנהגו להחמיר שלא לשתות יין מראש חודש אב אף בכוס של מצוה, כגון כוס של ברכת המזון וכוס של הבדלה, אלא נותנים לקטן לשתות הכוס.

אולם הרמב"ן (תורת האדם, ענין אבילות ישנה אות קיא; נדפס בסוף חידושי הרמב"ן לתענית) כתב, שבתשעה באב אי אפשר לעשות עצה זו, משום שמבואר בגמרא (עירובין מ:; שביום כיפור אי אפשר לומר ברכת קידוש וברכת שהחיינו על הכוס ולתת לקטן לשתות, מחמת חשש דילמא אתי למיסרך כשיגדיל. והתוספות (שם ד"ה דילמא) ביארו שחששו כן רק בדבר קבוע, אבל בדבר שהוא אקראי בעלמא, כמו אם אירע ברית מילה ביום כיפור או בתשעה באב אין חוששין שמא אתי למיסרך. ואם כן גם בתשעה באב אין לקבוע כך להלכה שבשנה שחל במוצאי שבת ישתה קטן את הכוס, כיון שזה דבר קבוע לפי סדר השנים, שפעם בכמה שנים חל תשעה באב במוצאי שבת, חוששים שמא אתי למיסרך, וינהג כן לשתות הכוס בתשעה באב גם אחר שיגדיל.

הבדלה, שמי שרוצה לאכול צריך להבדיל כדי להתיר לו האכילה, וכיון שכן כשיגדיל ויתענה לא אתי למיסרך, שכשם שפורש אז מאכילה כן יפרוש מהבדלה.^א

גדולה מזו כתב בשו"ת **להורות נתן** (ח"ב סי' לו), שחולה האוכל בתשעה באב וחייב בהבדלה לפני אכילתו, יש לו להבדיל על היין וליתן לקטן לשתות הכוס, שבזה ודאי אין גוזרים שמא אתי למיסרך, כיון שאין זה דבר קבוע אלא אקראי, שהרי אין קובעים לכל ישראל להבדיל, אלא לחולה בלבד שאינו מתענה, ודומה ממש למה שנותנים לקטן לשתות הכוס בברית מילה ביום הכיפורים ובשאר תעניות. ויבואר עוד להלן דין חולה האוכל בתשעה באב.

הבדלה מבעוד יום

הרמב"ן מביא עוד בשם **בה"ג**, שלכאורה יש עצה נוספת בתשעה באב שחל במוצאי שבת, והוא להבדיל מבעוד יום. שהרי כך הדין בכל שבת, כמבואר בברכות (יז:) 'מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס'. ונפסק כן להלכה בשולחן ערוך (אור"ח סי' רצג סעי' ג), שמי שהוא אנוס רשאי להתפלל ערבית ולהבדיל מפלג המנחה. ואם כן בשבת ערב תשעה באב שלא יוכל להבדיל בלילה, יהא רשאי להבדיל מבעוד יום.

אך הבה"ג דחה עצה זו, שאי אפשר לעשות כן, משום שאם מבדיל הרי הוא מקבל עליו דיני תשעה באב ומתחייב בעינו, וממילא לא יוכל לשתות הכוס, וכמו ששינו בעירובין (שם) שביום כיפור אי אפשר לקדש על הכוס מבעוד יום, משום שאם מקדש ואומר זמן חלים עליו דיני עינוי יום הכיפורים, ואינו רשאי לשתות הכוס.

וה**מאירי** (סוף תענית ד"ה והריני מעירך) כתב לדחות עצה זו בזה הלשון: 'דכיון שבהבדלתו שוייה חול נתחייב באבילות, ואבילות בשבת

הרמב"ן (שם) מביא שיש שפסקו להבדיל במוצאי שבת וליתן לקטן לשתות הכוס, וסברו שתשעה באב אינו דומה ליום כיפור בזה, שיש לומר שדווקא ביום כיפור שהוא באיסור כרת חששו שמא יבא לשתות כשיגדיל, אבל בתשעה באב שאיסורו מדרבנן לא גזרו, ואין דוחים בו סדר הבדלה משום גזירה. ועוד כתבו לחלק בסברא נוספת, שביום כיפור שהנידון הוא על כל שנה גזרו דילמא אתי למיסרך, אבל בתשעה באב שאין הנידון על כל שנה ושנה, רק על שנים שחל תשעה באב במוצאי שבת, הרי זה כברית מילה ביום כיפור שהוא דבר אקראי, ואין גוזרים לדחות ההבדלה. אך הרמב"ן דחה דבריהם, ומוכיח שאף באיסור דרבנן ואף בדבר שאין נוהג בכל שנה ושנה גוזרים שמא אתי למיסרך. עיין שם.

דין קטן וחולה המבדילים לעצמם

אמנם יש להעיר, שלפי זה שאין הגדולים מבדילים בתשעה באב שחל במוצאי שבת, משום שאי אפשר ליתן לקטן לשתות, לכאורה הוא הדין לגבי הקטנים עצמם שאינם מתענים ואוכלים בתשעה באב, שאין לחייבם להבדיל לעצמם על הכוס לפני אכילתם אף שחייבים בחינוך, שהרי אינם יכולים לשתות שמא אתי למיסרך.

אולם בשו"ת **מהרי"ל דיסקין** (קונטרס אחרון אות עב) כתב לחלק, שהראשונים לא כתבו שאין לתת לקטן לשתות, רק אם נחייב את כל הגדולים בהבדלה באופן זה שקטן ישתה הכוס, שאז יש לחשוש דאית למיסרך ולהבדיל ולשתות הכוס גם אחר שיגדיל. אבל אחר שנפסק להלכה שהגדולים אינם מבדילים במוצאי שבת, אפשר לחייב הקטן בהבדלה לפני אכילתו, ואין חשש דאית למיסרך, שנאמר לו שאין חיוב הבדלה בתשעה באב למי שאינו אוכל, ואין איסור אלא לאכול בלי

לא אמרו'. מבואר מדבריו, שלא רק מצד שתיית הכוס אי אפשר להבדיל מבעוד יום, אלא אף בלי שתיה אסור להבדיל, כיון שמקבל עליו אבילות בעצם אמירת הבדלה, ואסור לנהוג אבילות בשבת.

לפי דבריו נמצא, שגם להתפלל ערבית מבעוד יום ולהבדיל בתפילה אסור בשבת, מה שאין כן לסברת בה"ג שאי אפשר להבדיל משום שתיית הכוס, רק הבדלה על הכוס אין לעשות, אבל בתפילת ערבית מבעוד יום לכאורה אין איסור.

קבלת תענית מבעוד יום

יש להעיר על מה שמעתיק הרמב"ן את דברי בה"ג שאי אפשר להבדיל מבעוד יום משום שמקבל עליו התענית, ומשמע שמסכים עמו. וקשה, שהרי הרמב"ן עצמו סובר שאין שייך קבלת תענית מבעוד יום אלא ביום כיפור ולא בשאר תעניות, ואפילו בתשעה באב אין שייך להוסיף ולקבל על עצמו התענית מבעוד יום, כמובא בטור (או"ח סי' תקנ"ג) בשם.

אך **המגן אברהם** (תחילת סי' תקנו) כתב, שמכאן מוכח שמפלג המנחה ואילך מודה הרמב"ן ששייך קבלת תענית בתשעה באב, ושכן מבואר **בבית יוסף** (סוף סי' תקנ"ג), ולכן מסכים כאן הרמב"ן לדברי בה"ג. ובנתיבי חיים חולק על דברי המגן אברהם, ומבאר שלדעת הרמב"ן אין שייך כלל קבלת תענית בתשעה באב אפילו אחר פלג המנחה, ומה שמעתיק כאן דברי בה"ג שאי אפשר להבדיל מבעוד יום, אינו מטעם קבלת תענית, אלא משום שאם ישתה אחר שהבדיל מוכיח שעדיין לא נכנס תשעה באב, ונמצא שברכת ההבדלה היתה לבטלה.

מחלוקת בה"ג ורמב"ן אם מבדילים במוצאי תשעה באב

עוד מביא הרמב"ן שם, שמסקנת בה"ג להלכה, להבדיל במוצאי יום ראשון אחר התענית לפני שיטעום כלום.

אלא שלכאורה דבר זה תלוי במחלוקת האמוראים (פסחים ק"ז), במי שלא הבדיל במוצאי שבת עד מתי יכול להבדיל, שלדעת רבי זירא 'מבדיל עד יום רביעי בשבת', היינו בימים ראשון שני ושלישי, ולאמימר בשם רבא 'מבדיל והולך כל היום כולו', היינו ביום ראשון לבד. ונחלקו הראשונים איך פוסקים להלכה, ובשולחן ערוך (או"ח סי' רצ"ט סעי' ו) הובאו שני הדיעות, אך הרמב"א פסק שהעיקר כדיעה שאפשר להבדיל עד יום שלישי. ואם כן לסוברים שאין להבדיל אחר שעבר יום ראשון, גם כאן לא יוכל להבדיל במוצאי תשעה באב, שכבר חלף הזמן. וכן מבואר מדברי **התוספות** (פסחים שם ד"ה אמירה), לפי מה שביאר **המהרש"א** את דבריהם, שדין מוצאי תשעה באב תלוי במחלוקת זו.

אולם הבה"ג כתב לחדש, שכאן במוצאי תשעה באב, כיון שהיה אסור באכילה ושתיה כל יום ראשון, ולא היה באפשרותו להבדיל לא במוצאי שבת ולא ביום ראשון, כולי עלמא מודים שמבדיל אף שעבר יום ראשון.

והרמב"ן תמה על דבריו, שאין מסתבר לחלק בין אם היה רשאי לאכול ביום ראשון או לא, שהרי הסובר שאי אפשר להבדיל אחר שעבר יום ראשון סובר שאין זמן הבדלה אלא במוצאי שבת, ולדעתו מוצאי שבת היינו ליל יום ראשון ויומו, וכיון שעבר יום ראשון שוב אין זה זמן הבדלה, ומה איכפת לנו אם היה רשאי לאכול ביום ראשון או לא, מכל מקום עכשיו אינו זמן הבדלה. ואדרבה יש סברא לומר, שהדברים קל וחומר, אם בהיה אפשר להבדיל במוצאי שבת אינו רשאי להבדיל אחר שעבר יום ראשון, כל שכן כשלא היה ראוי להבדיל בזמנו ששוב אין לו תשלומין אחר שעבר הזמן.

עוד הוסיף הרמב"ן, שאפשר לומר סברא להיפך מדברי בה"ג, שאפילו לדעת הסוברים שאפשר להבדיל עד סוף יום שלישי, היינו רק באופן שהיה ראוי להבדיל במוצאי שבת, שבה אפשר לומר ששאר ימים הם תשלומין לראשון, אבל כאן שלא היה ראוי להבדיל בעיקר הזמן היינו במוצאי שבת וכל יום ראשון, אין לו תשלומין בשאר הימים. ואם כן לכולי עלמא אי אפשר להבדיל במוצאי תשעה באב.

הרמב"ן מסיק, שכיון שהרי"ף פסק להלכה שמבדיל והולך רק ביום ראשון, יש לנו לפסוק להלכה שבתשעה באב שחל ביום ראשון אין מבדילים על הכוס כלל, כיון שאי אפשר, אלא מבדילים רק בתפילת ערבית של מוצאי שבת.

ישוב הר"ן בדברי בה"ג

הר"ן בחידושו על הרי"ף (סוף תענית) מביא בשם הראשונים רק את החלק הראשון מקושית הרמב"ן, שכיון שאנו נוקטים להלכה בכל מוצאי שבת שאין להבדיל אלא ביום ראשון בלבד, אם כן איך שייך להבדיל במוצאי תשעה באב. ומבאר הר"ן את עומק הקושיא, שהרי לדיעה זו אין דין תשלומין בהבדלה, שמה שמבדיל ביום ראשון אין זה מדין תשלומין, אלא משום שהיום הולך אחר הלילה וכל יום ראשון נחשב כמוצאי שבת, וכל היום הוא עיקר זמן הבדלה, אבל לאחר שעבר יום ראשון וחלף הזמן אין שייך יותר להבדיל ואין לו תשלומין. ולכן גם כשביום ראשון היה תענית ולא היה באפשרותו להבדיל, אין לו היתר להבדיל אחר שעבר הזמן.

וכתב הר"ן שיש לתרץ קושיא זו וליישב דעת הבה"ג, שאפשר לומר שלעולם נוהג להלכה דין תשלומין בהבדלה כמו בתפילה שיש לה תשלומין אחר שעבר הזמן. ומה שפסק הרי"ף שאין להבדיל אחר שעבר יום ראשון, היינו משום שדין תשלומין לא תקנו אלא בשגג ולא בהזיד ופשע כמבואר בהלכות תפילה, ובהבדלה אפילו שכח נחשב כהזיד ופשע מכיון שעבר יום שלם ולא נזכר, ולכן אין בה דין תשלומין. אבל בתשעה באב שלא היה אפשר לו להבדיל במוצאי שבת וכל יום ראשון, הרי הוא אנוס ויש לו תשלומין במוצאי יום ראשון לכולי עלמא.

לפי דברי הר"ן יצא חידוש דין, שגם בכל מוצאי שבת, מי שהיה אנוס ולא היה יכול להבדיל או שלא היה לו יין כל יום ראשון,

יכול לכולי עלמא להבדיל אף אחר שעבר יום ראשון, מדין תשלומין, שמחלוקת שני הדיעות להלכה הוא רק בשכח להבדיל, האם עשאוהו כמזיד או לא, אבל בנאנס לא נחלקו.

ביאור דעת הר"ן שגם בתשעה באב נחשב כר חיובא

יש להתבונן בדברי הר"ן, שאף אחר שתירץ את קושית הרמב"ן, עדיין יש להקשות את הקושיא השניה שמקשה הרמב"ן, שאף למי שסובר שמבדיל עד ליל רביעי, אפשר שהיינו רק באופן שהיה יכול להבדיל ביום ראשון, שבה שייך לומר שבשכח ולא הבדיל יש לו תשלומין, אבל בתשעה באב שלא היה בידו להבדיל בעיקר הזמן ביום ראשון, הרי הוא נחשב כאינו מחויב אז בהבדלה, וכיון שלא היה חייב בעיקר הזמן אין שייך דין תשלומין.

וצריך לומר שסבר הר"ן, שמה שאינו יכול להבדיל בתשעה באב אינו נחשב מחמת זה כאינו מחויב בדבר וכאילו נעקר ממנו חיוב הבדלה, שלעולם בר חיובא הוא, אלא שיש כאן דבר צדדי שמעכבו מלהבדיל, והיינו מה שאינו יכול לשתות, וכיון שבר חיובא הוא יש לו דין תשלומין. וכן מבוארת סברא זו במאירי (תענית ל:), 'שזה בזמנו בר חיוב היה, אלא שהתענית מפקיעו, וחיובא מיהא עליה רמיא'.

גם בדברי **הרא"ש** (תענית פ"ד סי' מ) מבואר כעין זה. שרצה להביא ראיה לדברי הרמב"ן שאי אפשר להבדיל במוצאי תשעה באב, מאונן שלא היה יכול להבדיל במוצאי שבת, שאינו מבדיל למחר אחר הקבורה, שכיון שהיה פטור בעיקר הזמן אין לו דין תשלומין, וכמו חיגר ביום ראשון של רגל שנתפשט ביום שני, שלמאן דאמר (חגיגה ט.) כולם תשלומין לראשון פטור אף בשאר ימים מראית פנים בעזרה, שמאחר שלא היה ראוי בראשון אינו חייב בשני.¹

ודחה הרא"ש, שתשעה באב אינו דומה לאונן שיש לו פטור גמור ופטור מכל המצוות, ודומה ממש לחיגר ביום ראשון שהוא פטור עכשיו ממצות ראייה, אבל בתשעה באב האדם חייב בהבדלה, אלא שהזמן גורם שאינו יכול להבדיל מחמת שאינו יכול לשתות, ולכן כשעבר הזמן ויכול להבדיל יש לו תשלומין.

אמנם יש חילוק בין דברי הר"ן לדברי הרא"ש, שדברי הרא"ש מוסבים על דברי הרמב"ן לדעת הסוברים שיש תשלומין להבדלה עד ליל רביעי, ומבאר שכאן בתשעה באב אף שלא היה יכול להבדיל ביום ראשון לא גרע מכל מוצאי שבת, וגם לזה יש תשלומין שלשה ימים. אבל לדעת הסוברים שמבדילים רק עד סוף יום ראשון ואין תשלומין אחר זמן זה, גם תשעה באב לא עדיף ואין מבדילין במוצאו כטענת הרמב"ן. ואילו הר"ן חידש שלכולי עלמא יש דין תשלומין שלשה ימים בנאנס, ולכן פסק שבתשעה באב מבדיל במוצאו, אף אם בכל מוצאי שבת שוגג אינו מבדיל אלא ביום ראשון.²

לכתחילה נתקן שאם חל תשעה באב בראשון וזמן הבדלה בליל שני

לכאורה אפשר לומר ישוב נוסף בדעת

« « «

(ב) יש לצייץ, שבאונן עצמו אין הדבר ברור שהוא פטור, שיש סוברים שחייב להבדיל למחרת אחר הקבורה. והרא"ש עצמו במסכת ברכות (פ"ג סי' ב) מביא דעת מהר"ם מרוטנבורג החולק על הפוסקים ומחייבו בהבדלה, וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך (י"ד סי' שמ"א סעי' ב) שאונן חייב להבדיל. אלא שהרא"ש עצמו מסיק כדעת הפוסקים כמבואר שם.

(ג) וראה באתיון דאורייתא (כלל כב), שדן באריכות בענין דבר שאי אפשר לעשותו באיזה זמן מחמת אריא דאיסורא דרביעי עליה, אם נחשב שאינו זמנו. ולפי מה שנתבאר לכאורה נחלקו בדבר זה הרמב"ן והר"ן. ובגוף הדבר אם הבדלה ביום ראשון ובשאר ימים היא מדין תשלומין, ואם נידון זה תלוי במחלוקת האמוראים, הרחבנו בזה בבאר יעקב (ח"ג, שמיני).

בה"ג, שסבר שחכמים שתיקנו בכל שבוע להבדיל על הכוס בליל מוצאי שבת או ביום שלאחריו, הם תיקנו מעיקרא שכשחל תשעה באב במוצאי שבת חיוב ההבדלה יתחיל בליל יום שני, ואין זה מדין תשלומין. וממילא אף לדעת הסוברים שבכל שבוע אין להבדיל אחר שעבר יום ראשון, כאן יכול וחייב להבדיל, כיון שכך היתה התקנה מלכתחילה שעכשיו יתחיל זמן החיוב. וכן נראה בדברי **תרומת הדשן** (סי' קנד) שהבין כך בדעת בה"ג. עיין שם.

לא תיקנו כלל הבדלה על הכוס כשחל תשעה באב במוצ"ש כמו בהענו

נחזור לדברי הרמב"ן, שהסיק שאין להבדיל במוצאי יום ראשון כמו שנתבאר. והנה בסוף דבריו כתב **הרמב"ן**, שמסתבר שבמוצאי שבת שחל להיות בו תשעה באב לא תקנו חכמים מעיקרא דין הבדלה על הכוס, שהרי בברכות (לג.) שנינו שבתחילה קבעו חכמים הבדלה בתפילה, וכשהעשירו קבעוהו על הכוס, חזרו והענו, חזרו שוב חכמים לקבוע הבדלה בתפילה, ובסוף אמרו המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס. הרי שהתקנה על הכוס היא רק משום שהעשירו, ויש באפשרות הציבור להבדיל על הכוס, אבל כשכל כלל ישראל עניים אין כאן תקנה וכשם שהיה בתחילה. ואם כן במוצאי שבת שחל בו תשעה באב שכל ישראל כעניים מרודים הם, שהרי אין באפשרותם להבדיל על הכוס, אין כאן תקנה מעיקרא ואין עליהם חיוב להבדיל על הכוס, רק בתפילה.

ולכאורה היה נראה לומר, שסברא זו היא סברא חדשה לפטור מהבדלה על הכוס, ואין לה שייכות עם הסברא שכתב תחילה שכיון שלא היה אפשר להבדיל בעיקר הזמן אין לו תשלומין, שהסברא הראשונה אינה אלא לדיעה שמה שמבדיל והולך עד יום רביעי הוא מדין תשלומין לראשון, וזו היתה מחלוקת האמוראים אם יש תשלומין לראשון או לא, ולכן הקשה הרמב"ן על בה"ג, שכיון שאינו ראוי להבדיל בראשון שהוא עיקר הזמן אין דין תשלומין בשאר הימים. אבל אם נאמר שכל שלשת הימים אחר השבת הם עיקר הזמן ואינם מדין תשלומין, וכדברי ה"ט"ז (י"ד סי' שצו ס"ב) שהבאנו בבאר יעקב (שם), לפי זה לא קשה על בה"ג.

אבל לפי מה שמוסיף הרמב"ן לבאר, שאין כאן תקנת הבדלה מעיקרא כמו בהענו, ובאופן זה לא תקנו הבדלה על הכוס, לסברא זו אף אם נאמר שכל שלשת הימים הם מעיקר הזמן עדיין אינו חייב בהבדלה בתשעה באב, כיון שבתחילת הזמן היו כולם כעניים, לא תקנו חכמים בשבת זו דין הבדלה על הכוס.

אך מצד שני נראה, שאם נאמר כן שכל שלשת הימים הם זמן הבדלה מעיקר הדין ולא מדין תשלומין, אין שייך לטעון גם טענה זו שנחשב כהענו, שאף שביום ראשון הם כהענו, מכל מקום כיון שידוע שלמחר יהיו כולם עשירים מדוע יבטלו דין הבדלה על הכוס. ובהכרח שגם לפי טענה זו סובר הרמב"ן ששאר ימים הם מדין תשלומין. וכן מפורש בר"ן כשמעתיק את דברי הרמב"ן מבאר כן את טענתו, שכיון שכל ישראל עניים הם בעיקר הזמן הרי זה כהענו, ולא נתחייבו בתשלומין.

דעת הפוסקים איך לנהוג למעשה

לענין הלכה נפסק **בשולחן ערוך** (או"ח סי' תקנו סעי' א) כדעת בה"ג, שבשנה שחל תשעה באב ביום ראשון מבדילין במוצאי תשעה באב על הכוס. וצריך לומר שהמחבר סובר גם כהסברא שכתב בה"ג, שאף הסוברים שמבדילים רק ביום ראשון מודים בתשעה באב שמבדילים במוצאו אף שעבר יום ראשון, שהרי כאמור בס' רצט הובאו בשולחן ערוך שתי הדיעות עד מתי זמן הבדלה, ואילו כאן בהלכות תשעה באב סתם המחבר שמבדיל במוצאי תשעה באב, ובהכרח שסובר שכולם מודים בזה כדברי בה"ג. וכן כתב **בביאור הגר"א** (בסי' רצט).

אך ה**ב"ח** (סי' תקנו) הביא בשם **רבינו ירוחם**, שלא יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה ולא יבדיל על הכוס. ויש כמה מגדולי הפוסקים שפסקו כן, וכמו שהבאנו בבאר יעקב (שם) דברי **השערי תשובה** (שם ס"ק א) בשם **גן המלך** (סי' קמד) שחשש לדעת הרמב"ן ופסק שלא להבדיל על הכוס כלל. וכן כתב **הדרב"ז** (ח"ב סי' תרמב), דשב ואל תעשה עדיף, וכמו בכל ספק ברכות שיש לנהוג לקולא ולא לברך, וסיים: 'ומכל מקום אין אני מוחה במי שמבדיל, שהרי על גאוני עולם הוא סומך'. אך אנו נוהגים כפסק השולחן ערוך ורוב הפוסקים, שמבדילים על הכוס במוצאי תשעה באב.

דין הבדלה לחולה שאינו מתענה בתשעה באב לדעת הרמב"ן

יש לדון, איך הדין בחולה ויולדת וכל מי שאינו יכול להתענות, האם מבדילין במוצאי שבת. ולפי פשוטו נראה, שלכל הדיעות הנזכרות, אלו שיכולים להבדיל בעיקר הזמן יבדילו בזמנו במוצאי שבת או ביום ראשון קודם שיאכלו, שאז הוא עיקר זמן הבדלה, ואין להם סיבה להמתין למוצאי יום ראשון.

אך בספר **תורת חיים** (או"ח סי' תקנו) כתב, שלדעת הרמב"ן שלא תיקנו כלל הבדלה על הכוס במוצאי שבת כזה שחל בו תשעה באב, משום שדינם כהענו, לפי זה אף חולה שאינו מתענה אינו מבדיל. שאף שהוא אינו כעני, ויש באפשרותו להבדיל על הכוס, מכל מקום התקנה היא לפי רוב ישראל, וכיון שרובם ככולם נחשבים כעניים בשבוע זה, אין כאן תקנת הבדלה על הכוס. וכמו שהיה הדין בזמן שהענו, שאף אם היה אדם שהיה לו יין, נראה פשוט שאינו חייב בהבדלה על הכוס.

ברם יש להעיר על דבריו, שכל זה רק לפי הסברא האחרונה שכתב הרמב"ן, שלא היתה מעיקרא תקנת הבדלה על הכוס בשבוע זה. אבל לפי מה שכתב בתחילת דבריו סברא אחרת שלא להבדיל במוצאי תשעה באב, משום שאין תשלומין אחר שעבר יום ראשון, אפשר לדון בזה שאפשר שחולה שיכול להבדיל חייב להבדיל. מאחר שלפי סברא זו אין כאן ביטול תקנת הבדלה מעיקרא, רק במציאות מי שלא היה יכול להבדיל במוצאי שבת אינו יכול להשלים במוצאי יום ראשון, אבל זה שיכול להבדיל במוצאי שבת אפשר שחייב בהבדלה. והתורת חיים לא פירש שיש שתי סברות בדברי הרמב"ן. אך לפי האמת כיון שכתב הרמב"ן גם סברא זו שנחשב כהענו, ממילא גם מי שאינו מתענה פטור מהבדלה.

ואפשר שמטעם זה הוסיף הרמב"ן לכתוב

סברא זו ד'הענו', לומר שיש כאן פטור גמור מחיוב הבדלה, וממילא אף חולה פטור. גם מיושב לפי סברא זו מה שרצה הרא"ש לחלק בין אונן לתשעה באב, שאונן הוא פטור גמור, מה שאין כן תשעה באב אינו אלא סיבה צדדית שאינו יכול להבדיל מטעם שאינו יכול לשתות. ולסברא זו שנחשב כהענו, גם תשעה באב הוא פטור גמור.

דין הבדלה לחולה בתשעה באב שחל במוצאי שבת לדעת הבה"ג

כל זה הוא לדעת הרמב"ן, אבל לדעת בה"ג לכאורה פשוט שחולה שאינו מתענה מבדיל במוצאי שבת, שהרי אין כאן פטור מהבדלה, אלא שמי שמתענה נדחית הבדלתו למוצאי תשעה באב, אבל זה שאינו מתענה אין לו סיבה לדחות ההבדלה, וכך מוכח מדברי התורת חיים שלא חידש פטור אלא לדעת הרמב"ן.

אך אולי אפשר לומר, שאף לפי מה דקיימא לן כבה"ג אין חולה מבדיל במוצאי שבת. שאף שלדעת בה"ג לא עקרו חז"ל לגמרי את תקנת הבדלה על הכוס בשבוע זה, מכל מקום אפשר שמודה בה"ג שבמוצאי שבת כלל ישראל נחשבים כהענו, אלא שסבר שלא עקרו מהם מחמת זה לגמרי את חיוב הבדלה על הכוס, רק דחווה לליל שני, כיון שידעו שאז יהיו כהעשירו שיהא באפשרותם להבדיל, וכמו שכתבנו למעלה שהתקנה היתה מעיקרא בשבת זו להבדיל במוצאי יום ראשון. וממילא לפי זה אף חולה שאינו מתענה אין לו להבדיל במוצאי שבת, אלא דינו ככל ישראל המבדילים במוצאי יום ראשון שאז מתחיל החיוב. וכן נראה מדברי **תרומת הדשן** (סי' קנד) שהבין כן בדעת בה"ג, שכך היתה התקנה מעיקרא שיהא החיוב בשבוע זה במוצאי יום ראשון. וכן מאריך בסברא זו בשו"ת **להורות נתן** (ח"ב סי' לו).

ובתורת חיים שם כתב מצד אחר סברא לפטור אף לדעת בה"ג, שאפשר שאין לו להבדיל אף שאוכל ושותה, שלא הותר לו לאכול ולשתות רק מה שצריך מחמת חוליו, אבל כוס של הבדלה שאינו צריך לפיקוח נפש ואינו שותהו מחמת חוליו לא הותר לו לשתות. וכיון שאינו רשאי לשתות כוס של הבדלה, הרי הוא בזה כמו כלל ישראל המתענים, שמחמת שאינם יכולים לשתות אינם מבדילים עד מוצאי תשעה באב.

אך כתב, שמצד שני אפשר לומר שהוא מחויב עכשיו בהבדלה, שכיון שצריך לאכול מחמת חוליו, ואין אדם רשאי לאכול עד שיבדיל, הרי הוא מחויב בתקנת חכמים להבדיל קודם אכילה. ומכאן שחייב להבדיל רשאי גם לשתות הכוס, שהוא כחלק מצורך האכילה מחמת חוליו, עיין שם.

הבדלה על הכוס לאשה שאינה מתענה

ומדבריו נראה, שנשאר בספק בדין זה אם חולה מבדיל קודם שיאכל. ובאשה שאינה מתענה לכאורה יש עוד צד לפטור, שהרי ספק הוא אם נשים מחויבות כלל בהבדלה, שנחלקו בזה הראשונים כמבואר **בשולחן ערוך** (או"ח סי' רצו סעי' ח), והוא כעין ספק ספיקא.

אך הפוסקים נקטו בפשיטות שחולה שאוכל בתשעה באב מבדיל, וכן מביא **השערי תשובה** (שם) דברי **הברכי יוסף** (שם ס"ק ב) בשם

תשובת **כנסת הגדולה** (ח"ב סי' עא), שחולה שאוכל בתשעה באב יבדיל מיד במוצאי שבת. והפוסקים לא חילקו בין איש לאשה.

איסור שתיית הבדלה לחולה מצד איסור שתיית יין בתשעה באב

והנה מלשון התורה חיים נראה, שספיקו בחולה לדעת הבה"ג, מצד שכיון שכוס זה אינו שותה מחמת חוליו אינו רשאי לשתותו וכן"ל. אך באמת אפשר לומר יותר מזה, שאינו רשאי להבדיל על יין מטעם אחר, מצד שיש איסור בשתיית יין בתשעה באב, כמובא בגמרא (תענית ל): 'כל האוכל בשר ושותה יין בתשעה באב, עליו הכתוב אומר (יחזקאל לב, כז) ותהי עוונתם על עצמותם'. וממילא אף חולה הנצרך לאכול בתשעה באב, מכל מקום בבשר ויין אסור הוא אם אין בזה פיקוח נפש.

לפי זה יוצא, שאף אם חייב להבדיל, מכל מקום אינו יכול להבדיל על יין שיש בזה איסור, ואין סיבה להתיר לו איסור זה לצורך הבדלה. וכן מבאר באריכות בשו"ת להורות נתן (שם)⁷. ומכאן כתב, שחולה יבדיל רק על חמר מדינה, או יבדיל על יין ויתן לקטן לשתות הכוס, וכפי מה שנתבאר למעלה שבחולה אין חשש שמא אתי למיסרך, כיון

שאיין זה דבר קבוע. אבל כשאין לו חמר מדינה, ואין לו קטן שיכול לשתות הכוס, מסיק שאין לו להבדיל על היין כיון שאסור בשתייתו.

אמנם יש לציין למה שידוע בשם הגרי"ז (בחי'דושי על הרמב"ם הל' תעניות), שבערב תשעה באב בסעודה המפסקת נוהגים דיני אנינות כמי שמתו מוטל לפניו, ובתשעה באב עצמו האיסורים הם מדין אבילות, וכמבאר בביאור הגר"א (סי' תקנב) בשם **תרומת הדשן**. ולפי זה בתשעה באב עצמו אין איסור על בשר ויין, שהרי אבל אינו אסור בבשר ויין, ודברי הגמרא הוא דווקא על סעודה המפסקת. וממילא לפי זה אין לחולה מניעה להבדיל על יין.

אם חולה יכול להוציא בריא או להיפק

בשערי תשובה (שם) מביא בשם **ברכי יוסף** (שם ס"ק ג), שכשחולה מבדיל בתשעה באב יכול הוא להוציא אחרים המתענים. ובתורת חיים (שם) תמה על דברי הברכי יוסף, איך מוציא את המתענים, והרי הם אינם בני הבדלה עכשיו, כיון שאינם יכולים לשתות, ואיך יכול להוציאם.

אך לכאורה אין קושיתו מובנת, שכיון

שאנו פוסקים שחולה מבדיל בתשעה באב, בהכרח שאנו סוברים שאין זה זמן פטור מהבדלה וכמו שנתבאר, וממילא שאר בני אדם המתענים נחשבים לבני הבדלה, אלא שכיון שאינם יכולים לשתות הכוס ממתינים מלהבדיל עד זמן שיוכלו להבדיל, ואם כן מדוע לא יוכלו לצאת על ידי אחר שמבדיל עכשיו ושותה הכוס. וגם בהכרח צריך לומר שמה שאינם יכולים לשתות אין עושה אותם לאינם בני חיובא, שהרי לולי זה דאתי קטן למיסרך היינו מבדילים בתשעה באב ונותנים לקטן לשתות הכוס וכן"ל, אף שהמבדיל עצמו אינו יכול לשתות. וכן מבאר ב**תרומת הדשן** (סי' קנד) לגבי המתענים שלשה ימים שיצאו מאחרים.

ולכאורה אפשר גם לעשות להיפק, שהבריא המתענה יבדיל לחולה שצריך לאכול והחולה ישתה הכוס, ושניהם יוצאים ידי חובת הבדלה, ואין כאן חשש אתי למיסרך, שהרי כבר נתבאר שבחולה שאינו דבר קבוע אין חשש אתי למיסרך. ועוד, שבגדול לא מצאנו חשש זה, רק לגבי קטן. וכן פסק בשו"ת **שבט הלוי** (ח"ח סי' קכט). ומסיק שם, שאף אשה חולה יכולה לשתות הכוס, אף שנשים הם בספק אם חייבות בהבדלה. עיין שם.

(ד) ואף שרש"י פירש שם (ד"ה כל) שהכוונה לסעודה המפסקת, לכאורה פשוט שכל שכן בתשעה באב עצמו אסור, אלא שכיון שבתשעה באב אסור באכילת כל דבר, לכן פירש רש"י שמה שזכר איסור רק על בשר ויין היינו על סעודה המפסקת.

(ה) אך מה שכתב שם בלשונו: 'איך נתיר לו לשתות יין בתשעה באב דבר שהוא אסור מדינא דגמרא משום הבדלה, שלדעת ראשונים רבים אינו חייב בה כלל, ואנן דנהגין כהבה"ג והרא"ש דחייב בהבדלה היינו דחיישנן לדעתם דחייבים בהבדלה, אבל לא בשביל זה נימא שיעשה הבדלה בדרך איסור על ידי שתיית יין בתשעה באב'. לשון זה אינו ברור, שכיון שאנו פוסקים להבדיל במוצאי תשעה באב, בהכרח שאנו נוקטים לדינא עיקר כבה"ג, ולא רק מצד חומרא, שאם היה הדבר אצלנו ספק איך אנו רשאים מספק לברך ברכת הבדלה, וספק ברכות להקל.

ואפשר שסובר, שאף לדעת רמב"ן הפוסט מחיוב הבדלה, אם אדם רוצה לחייב עצמו בהבדלה במוצאי תשעה באב רשאי, כמו נשים שרשאות להבדיל אף לדעת הסוברים שפטורות. אך פשוט, שאין זה דומה, וחידוש גדול לומר כן.

• תמצית השיעור •

- ✧ **ברמב"ן** שאין לתת לתינוק לשתות יין של הבדלה בתשעה באב, דאתי למיסרך כמו ביום הכפורים.
- ✧ **במהרי"ל דיסקין** שקטן המבדיל לעצמו שותה, ובלהורות נתן שגם חולה המבדיל נותן לקטן לשתות.
- ✧ **בבה"ג** שאין להבדיל מבעוד יום, **שמתחייב** בעינוי. ובמאירי שאסור לקבל אבילות בשבת. ונפקא מינה **במקדים** ומבדיל בתפילה.
- ✧ **לרמב"ן** אי אפשר לקבל תענית מוקדם, ומפלג המנחה למגן אברהם מקבל ולנתיב חיים לא.
- ✧ **לבה"ג** מבדיל במוצאי ת"ב, ואף למאן דאמר שמבדילין רק ביום א'. ורמב"ן חולק שאין מבדילין כלל, שהלכה שמבדילין רק ביום ראשון.
- ✧ **ר"ן** מבאר קושית רמב"ן שלדיעה זו אין דין תשלומין בהבדלה, ומיישב הבה"ג שיש תשלומין אלא נחשב כמזיד,
- ובתשעה באב הוא כאנוס.
- ✧ **לר"ן** גם כל השנה אם הוא אנוס כגון שאין לו יין וכדומה לכאורה מבדיל אחר כך.
- ✧ צריך לומר לר"ן שנחשב **בר חיובא** בתשעה באב, וברא"ש כתב כן רק למאן דאמר שיש תשלומין עד יום ג'.
- ✧ עוד ביאור בבה"ג, שלכתחילה תיקנו כן שבחל תשעה באב במוצאי שבת זמן הבדלה בליל שני.
- ✧ **ברמב"ן** עוד סברא שלא להבדיל, **שביטלו** הבדלה על הכוס בתשעה באב, משום שהוא כמו בהענו שלא היה יין שהבדילו רק בתפילה.
- ✧ בשולחן ערוך נפסק להבדיל במוצאי ראשון כבה"ג. ויש פוסקים שהחמירו מספק שלא לברך. אך למעשה מבדילים.
- ✧ בתורת חיים שחולה האוכל בתשעה באב לא יבדיל לרמב"ן, שהרוב הענו.
- ואולי לכן הוסיף הרמב"ן הטעם של 'הענו'.
- ✧ **לבה"ג** בפשטות מבדיל, אך יש לומר שגם **לבה"ג** תשעה באב עצמו נחשב כהענו. ובתורת חיים מסתפק אם נחשב צריך מחמת חוליו.
- ✧ באשה חולה יש עוד צד שמא אינה מחויבת כלל בהבדלה. אך הפוסקים סתמו להבדיל לעולם בחולה.
- ✧ בלהורות נתן שיבדיל על חמר מדינה או יתן לקטן לשתות מצד איסור שתיית יין. אך לגרי"ז אין איסור מיוחד ליין בתשעה באב.
- ✧ בברכי יוסף שחולה מוציא אחרים בהבדלה. ובתורת חיים חולק שאינו בר הבדלה. אך יש לדחות שבאמת בני חיובא.
- ✧ **בשבט הלוי** שגם בריא מבדיל להוציא חולה.